

УДК 65.01.8:631.11:332.122

Дюк А.А.

*кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет***ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РЕФОРМУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ****THEORETICAL AND ORGANIZATIONAL BASIS FOR REFORMING
AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE REGION****АНОТАЦІЯ**

У сучасних умовах господарювання потребує дослідження питання щодо реформування сільськогосподарських підприємств регіону. Для визначення напрямів реформування підприємств доцільно проаналізувати попередні реформи в аграрному секторі економіки, позитивні та негативні наслідки, а також проблеми, які актуальні для сільськогосподарських підприємств у процесі глобалізації.

Ключові слова: реформування, соціальне партнерство, форма власності, децентралізація, аграрна реформа.

АННОТАЦИЯ

В современных условиях хозяйствования требует исследования вопрос реформирования сельскохозяйственных предприятий региона. Для определения направлений реформирования предприятий целесообразно проанализировать предыдущие реформы в аграрном секторе экономики, положительные и отрицательные последствия, а также проблемы, которые актуальны для сельскохозяйственных предприятий в процессе глобализации.

Ключевые слова: реформирование, социальное партнерство, форма собственности, децентрализация, аграрная реформа.

ANNOTATION

In the modern business environment needs to study the issue of reforming the agricultural enterprises of the region. To determine the areas of reforming of previous advisable to analyze reforms in the agricultural sector. Identify positive and negative consequences and issues that are relevant to agricultural enterprises in the globalization process.

Keywords: reform, social partnership, ownership, decentralization, agrarian reform.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво та діяльність підприємств має безліч проблем, таких як функціонування підприємств в умовах ризику та невизначеності. До глобальних проблем належать природні фактори діяльності підприємства, внутрішні проблеми галузі, стан національної економіки. Запобігання глобальним ризикам є запорукою стабілізації економіки, нарощування агропродовольчого виробництва, зміцнення експертних позицій аграрних підприємств регіону, продовольчій безпеці країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням реформування аграрного сектору присвячено праці багатьох науковців, таких як: Малієнко А.М., Молдаван Л.В., Саблук П.Т., Гайдуцький П.І., Кропивко М.Ф., Коритник М.В., Юшин С.О та ін. Однак залишаються невирішеними проблеми функціонування сільськогосподарських підприємств регіону.

Мета статті полягає в аналізі теоретико-історичного процесу реформування аграрних

підприємств та сучасних умов господарювання в процесі децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо аграрні реформи не є безпосереднім наслідком революцій і переворотів, то їхні позитивні наслідки виявляються невдовзі після здійснення: спочатку в економічній, а потім – у соціальній сферах. У разі проведення реформ у результаті революцій або переворотів їхні наслідки тривалий час негативні. Історично в Україні склалося так, що протягом ХХ ст. сталося два перевороти:

- 1917 р. – утопічно-соціалістичний;
- 1992 р. – буржуазний, організований тією ж політичною силою [1].

Обидві аграрні реформи, основані на політичних переворотах, мають ознаки соціально-економічних криз і катастроф. На основі цих же даних складено порівняльну табл. 1, яка віддзеркалює особливості попередніх і сучасної реформ за основними пунктами. Зупинимося на найважливіших із них.

Усі минулі реформи здійснювалися державною владою, яка зосереджувала у своїх руках значні права в управлінні земельними ресурсами.

У кожній із проведених реформ було одне вузлове питання, що підлягало вирішенню. Це міг бути перехід від оброчної системи на панщину в межах кріпацької залежності селян, скасування кріпацтва, стимулювання розвитку трудового одноосібного господарства за послаблення ролі общинного і латифундистського панського, створення великих державних підприємств під виглядом колективних. Усі успішні реформи здійснювалися на користь численнішого соціального прошарку – селянина. Всупереч задуманій подільній реформі фактично обрано об'єднуючий сценарій – у напрямі тіснішого злиття суспільного великомасштабного господарства з парцелярним селянським шляхом паювання землі та майна сільськогосподарських підприємств.

Таким чином, порушено важливий принцип функціонування двох основних форм виробництва – суспільного, або державного, і індивідуального – особистого.

У проведенні останніх аграрних реформ, окрім національних та міжнародних корпорацій, не зацікавлена жодна із залучених у неї

соціальних груп. Зважаючи на перші результати реформи, вона спрямована проти селянства для створення великих аграрних приватних монополій, що є небезпечним для соціальної сфери села, екологічного стану довкілля, держави. Сучасну аграрну реформу було побудовано на основі американської моделі, яка не відповідає жодним критеріям соціально-економічного розвитку нашої держави та аграрній сфері господарювання.

Для тих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, що склалися за підтримки влади, характерним є те, що в них відносини власності та трудові відносини розмежовані. Тобто укладення договору оренди земельних ділянок і майнових паїв з їх власниками може супроводжуватися наймом останніх на роботу, а може й ні. Власники підприємства теж не зобов'язані в ньому працювати. У гонитві за прибутками агрохолдинги й інші комерційні сільськогосподарські підприємства стають вузькоспеціалізованими на виробництві зерна, соняшнику, ріпаку, порушуючи сівозміни та інші умови виробництва.

Основну увагу слід звернути на реформу Столипіна П.А., яка на відміну від реформ, які були проведені в нашій державі була не утопічна та здатна до втілення в життя.

Перша стаття Указу від 9 листопада 1906 р., найбільш відома і часто цитована, встановлювала, що кожен господар, що володіє землею на громадському праві, може в будь-який час вимагати закріплення за собою належної йому частини зазначеної землі.

9 грудня 1906 р. за підписом Столипіна П.А. був розісланий циркуляр МВС, в якому встановлювалося правило: господар, який подав заяву про вихід з общини після прийняття вироку про черговий переділ, але до затвердження нею повітовим з'їздом, зміцнює свій наділ у колишньому розмірі. Фактично це дорівнювало забороні загальних переділів, бо кожен, хто втрачає частину наділу, міг подати заяву про вихід, утримати за собою весь наділ і розладнати переділ. І уряду було відомо, що багато селян тримаються за громаду тільки тому, що вона періодично переділяла землю. У ті часи для селянства це було те, що зараз називається соціальною гарантією: кожен селянський хлопець, як би не склалася доля, міг розраховувати на свою частку в земельному наділі рідного села [8].

Питання про те, як розподілялися покупки банківських хуторів і висівок серед різних верств селянства, досліджений недостатньо. За деякими підрахунками, багата верхівка покупців становила всього 5–6%. Інші належали до середнього селянства і бідноти. Її спроби закріпитися на землях банку пояснювалися досить просто. Багато поміщицьких земель із року в рік здавалися в оренду одним і тим самим товариствам, стали як би частиною їх наділу. Продаж їх Селянському банку вдарив в першу чергу по малоземельним господарям. Тим часом банк давав позику в розмірі до 90–95% вартості ділянки.

Втім, це не виключає того, що на банківських землях з'явилися і досить міцні фермерські

Таблиця 1

Порівняння наслідків історичного розвитку реформ для України

Назва реформи	Основні аспекти
Відміна кріпацтва (1861 р.)	Початок індустріального розвитку, бурхливий розвиток парового флоту і залізниць, початок формування світового аграрного ринку. Від'єднання поміщицького господарства від селянського. Співіснування насінницького (батрацького), селянського громадського та особистого господарства.
Столипінська реформа (1907–1911 рр.)	Інтенсифікація промислового розвитку, бурхливий розвиток міст, подальший розвиток світового аграрного ринку.
Реформа соціалізації сільського господарства (1918–1921 рр.)	Перші спроби нав'язування у сільськогосподарському виробництві ідей утопічного соціалізму. Законодавство спрямовано на переважний розвиток колективних форм господарювання, артілей, комун, організації на базі панських маєтків радгоспів.
Колективізація (1929–1935 рр.)	Утворення державного феодального устрою, формування державних маєтків, закріплення за ними селян (повторне закріпачення).
Реформи Хрущова М.С. (1953–1958 рр.)	Післявоєнне відновлення і розвиток промисловості та сільського господарства. Розвиток сировинних галузей. Холодна війна, активна мілітаризація країни і виробничих галузей. Поступовий перехід від позаекономічного поневолення до економічних методів управління с.-г. галузей, вирівнювання паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Розвиток і нарощування сільськогосподарського виробництва.
Реформа 1992 р.	Розпад господарства і ринку Радянського Союзу, вихід України із «закритого внутрішнього» планового ринку на відкритий зовнішній: 1) руйнування громадського колгоспно-радгоспного господарства; 2) спроба активізувати фермерський рух; 3) тривала системна криза всього аграрного господарського комплексу.
Реформи 2001 р. розвитку глобалізаційних процесів	Формування крупного латифундистського господарства латиноамериканського типу. Відмирання українського села як самобутнього господарського і соціокультурного утворення. Можливості формування ринку землі та монополізації сільськогосподарських підприємств.

Джерело: складено за [1, с. 23–37] з доповненнями автора

Таблиця 2
Характеристика основних наслідків американської моделі аграрної реформи

Компоненти аграрної кризи	Суть (позиція автора)	Напрямки(позиція автора)	Наслідки (позиція автора)
Ідеологічний	Порушено важливий принцип функціонування двох основних форм виробництва великомасштабно-го суспільного, або державного, і індивідуального – особистого	Розшарування населення та формування фермерських господарств	Необхідні зміни в аграрній галузі народного господарства, викликані різким переходом до ринкових відносин, виявилися незабезпеченими
Психологічний	Зміна цінностей у сільського населення щодо пріоритетів роботи в сільськогосподарській галузі	Власники майна сільськогосподарських підприємств не є працівниками підприємства	Зменшення зайнятості населення та соціальна напруженість суспільства
Соціальний	Відсутність будь-якої підтримки середнього класу	Соціальні виплати населенню, держава не бере активної участі в зайнятості населення	Зниження купівельної спроможності першої важкої частини населення країни
Соціокультурний	Урбанізація населення	Умови життя в місті приваблює населення	Швидке, в історичному вимірі, зникнення українського села як самобутньої виробничої і соціокультурної структури
Демографічний	Виникнення поняття «старіння нації»	Підтримка зростання населення за рахунок виділення субсидій, лише для малозабезпечених сімей	Скорочення людських ресурсів у подальшому економічному розвитку країни
Економічний	Розшарування підприємств та масове їх банкрутство	Відсутність підприємств на визначеній території та ризикові умови господарювання	Зниження валового виробництва сільськогосподарських підприємств та значне зростання імпорту готової продукції
Екологічний	Відсутність контролю над діяльністю підприємств та невідповідність міжнародним стандартам	Як наслідок, проблеми дотримання умов виробництва, праці та споживання продукції	Погіршення екологічного стану довкілля
Фінансово-кредитний	Відсутність будь-якої підтримки підприємств та високі ставки податкових стягнень	Проблеми сприяння розвитку малих і середніх підприємств, підприємницькій діяльності та соціальному партнерству	Не створено і фінансові структури для супроводу реформи на прикладі селянського банку в минулому
Структурний	Зміна власника майна та землі підприємства, держави	Омертвіння капіталу, який мав би бути задіяним у розвиток країни	Спеціальні державні структури типу міністерства у проведенні аграрної реформи відсутні
Організаційний	Суперечність у застосуванні моделі й об'єкта дослідження	Застосування нормативно-законодавчої бази, яка суперечить об'єкту дослідження або не має підтримки для застосування	Сучасну аграрну реформу було розроблено на основі наявної американської моделі
Криза ринку	Розвиток інфраструктури товарного ринку	Формування приватної власності господарства та орієнтації лише на максимальний прибуток	Зниження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств
Системи аграрної науки	Методика дослідження відповідає науково-технічним інтересам зацікавлених сторін	Зниження фінансування аграрної науки з боку держави та застосування нових технологій	Однорічні погляди щодо думки науковців із питань економічного розвитку
Системи аграрної освіти	Вузька спеціалізація в підготовці спеціалістів	Нові напрями підготовки та спеціальності	Реформування освіти та зниження якості освіти

господарства. Із цієї точки зору землевпорядкування на банківських землях було перспективніше, ніж на надільних. Однак таких господарств спочатку було небагато.

Налагодивши діяльність Селянського банку, уряд упритул зайнявся реалізацією указу 9 листопада 1906 р. За ті п'ять років, що Століпін перебував при владі, у Росії щось зрушилося. Десятки тисяч селян, отримавши земельні наділи у власність, переселилися на хутори. Тисячі і тисячі сімей поїхали в «столипінських вагонах» за Урал і там за допомогою держави стали освоювати нові землі. Перед Першою світовою війною Росія з виробництва головних продуктів харчування на 28% випередила Аргентину, Канаду й Америку разом узятих. Очевидну користь столипінських реформ із часом визнали навіть його непримиренні вороги [8].

Столипінська програма була «революцією згори», яку не підтримував жоден великий суспільний клас, жодна партія або громадська організація, тому здається неймовірним, як міг Століпін замахнутися на настільки корінні соціальні перетворення.

Також основною причиною незавершеної столипінської програми може вважатися недолік виділеного йому і Росії історією часу. Як відомо, Століпін уважав, що реформи можуть бути успішно здійснені протягом 15–20 років.

Міцний працьовитий власник, за задумом Століпіна, повинен був формуватися на основі широких верств заможного та середнього селянства.

Земельна реформа Століпіна за своїми наслідками могла стати найбільшою мирною революцією, різко посилити міць і вплив Росії в усьому світі. Недарма розповідають, що німецький кайзер Вільгельм II, вникнувши в суть столипінських перетворень, заявив, що з Росією треба починати війну якомога швидше, інакше її неможливо буде перемогти.

Аграрні реформи – результат розвитку економічного потенціалу країни, продовольчої безпеки, фінансової стабільності та розвитку сільських територій.

Приймаючи американську модель аграрної реформи, ми були втягнуті у тривалу аграрну системну кризу. Основні її компоненти наведено в табл. 2.

Наведений аналіз дає підстави вважати, що час початку реформи вибрано невдало, а обрана модель її здійснення неадекватна сформованим в Україні організаційним економічним умовам та психологічним і соціокультурним установкам сільського населення, що історично склалися.

Таким чином, запропонований підхід до нової реформи спрямований на руйнування господарської та соціальної інфраструктури сіл, еміграцію сільського населення за кордон, розвиток аграрного латифундизму й транснаціо-

нального землеволодіння та денационалізації території країни.

Висновки. В основі аграрної політики має бути концепція розвитку сільського населення і сільських територій, без участі держав здійснити дані перетворення неможливо:

1) сільське населення закріплює за державою її територію. У сучасному перенаселеному світі вільні залишені території тим чи іншим шляхом освоюються іншими народами і державами;

2) реформування майнових відносин власності шляхом перегляду методів паювання майна сільськогосподарських підприємств, визначення майнової власності (майнових паїв) і розвиток орендних відносин;

3) у сучасних умовах стратегічний розвиток аграрного сектору повинен охоплювати також обласні та районні рівні, кожне сільськогосподарське підприємство та їх виробничу сукупність. Тобто організація стратегічного розвитку аграрної сфери по вертикалі й горизонталі повинна стосуватися всіх без винятку його складників – організаційних, соціальних, структурних та ін.

4) важливим складником формування стратегії розвитку сільського господарства має стати виявлення в кожному регіоні місцевих можливостей його регулювання, у тому числі шляхом розробки та ефективного здійснення відповідних галузевих програм [7].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коритник М.В. Проведення аукціонів при передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення державної форми власності / М.В. Коритник // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 116.
2. Юшин С.О. Фактор партнерства в аграрному реформуванні / С.О. Юшин // Економіка АПК. – 2015. – № 4 – С. 12.
3. Саблук П.Т. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26.
4. Заяць В.М. Відносини власності у розвитку сільськогосподарського підприємництва / В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 100.
5. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 10.
6. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні: історико-економічні аспекти / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 5.
7. Кропивко М.Ф. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності / М.Ф. Кропивко, М.М. Ксенофонтов, Н.В. Хміль // Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 5.
8. Малієнко А.М. Сучасна аграрна реформа та її соціально-економічні наслідки / А.М. Малієнко // 2007. – №. – С. 9-18.